

КОРУПЦІЙНО-ТІНЬОВІ ВІДНОСИНИ: ПОЛІТЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Доведено необхідність дослідження корупції і тіньової економіки з позиції політичної економії. Висунуто припущення, що політекономічний підхід дозволяє обґрунтувати більш конкретне і комплексне визначення цих категорій і враховувати глибинні об'єктивні причини корупції і тіньової економіки як системи корупційно-тіньових відносин. Проаналізовано сукупність підходів до дослідження масштабів розповсюдження корупції і тіньової економіки. Доведено, що аналіз корупції та тіньової економіки з позиції інституціонального концептуального підходу дає певний простір при дослідженні корупційно-тіньових відносин. Результатом дослідження є обґрунтування інституціональних принципів скорочення масштабів корупційно-тіньової економіки.

Ключові слова: *корупція, тіньова економіка, корупційно-тіньові відносини, причини корупції, принципів скорочення масштабів корупційно-тіньової економіки.*

Історія розвитку людського суспільства, особливо з моменту формування та становлення державності, надає низьку різноманітних прикладів корупції та тіньової економічної діяльності практично у всіх країнах світу. Подібно іншим антисоціальним негативним явищам, їх руйнуюча дія визнана давно і завжди засуджувалася суспільством. Разом з тим, незважаючи на постійну протидію корупції і тіньовій економіці, іноді найжорстокішими заходами, аж до катування (наприклад, у сучасному Китаї), вони досі, в тих або інших формах і масштабах, вільно існують.

Особливої гостроти означені явища набули у постсоціалістичних країнах. Для більшості республік, що стали незалежними державами, в тому числі і для України, корупція і тіньова економіка, якщо не набули ознак визнаної загальноприйнятої норми життєдіяльності, то практично наближаються до її меж. Це обумовлено рядом причин, але найбільш вагома з них, пов'язана із тим, що корупція і тіньова економіка стали випереджальними в процесі первісного нагромадження капіталу, тобто виконали роль базису, на якому сформувалися трансформаційні економіки. Але саме вони є найпотужнішим гальмом подальшого розвитку таких держав. Не подолавши ці явища, не можливо провести економічні реформи, подолати непривабливий імідж країни як у політичному, так і у інвестиційному плані.

Останнім часом означеним проблемам приділяється значна увага. Внесок у дослідження сутності корупції і тіньової економіки зробили такі вчені: Р. Коуз, С. Гуреев, М. Мельник, В. Полтерович, А. Татаркін, Д. Норт, Д. Фрідмен, А. Цуриков та ін. Але реальних результатів і досягнень у боротьбі з цими явищами немає, навіть навпаки, за окремими напрямками вони посилюються. Виникає закономірне питання, чому велика кількість досліджень, прикладні заходи, законодавчі ініціативи не в змозі протидіяти поширенню цих явищ.

Метою написання статті є дослідження: корупції і тіньової економіки з позиції політекономічного підходу, методології оцінки масштабів та наслідків корупційно-тіньових відносин як основи формування дійових заходів щодо протидії їх поширенню.

Складність дослідження корупції і тіньової економіки пов'язана із такими аспектами: по-перше, із відсутністю реальної політичної волі. Корупція і тіньова економіка мають тотальний характер та пронизують, у тому чи іншому ступені, усі сфери життєдіяльності суспільства. Вони певною мірою звичний атрибут, своєрідна норма життя. По-друге, більшість розробок, як правило, стосуються різноманітних форм, окремих напрямків, аспектів і сфер протидії цим явищам. Причому наголос робиться на проявах, а не причинах, які потребують інших підходів та пов'язані з вирішенням більш глибоких соціально-економічних проблем суспільства. По-третє, незважаючи на підвищену увагу щодо проблем корупції та тіньової економіки представників різних галузей суспільної науки, вони, як правило, досліджуються відокремлено, а не системно.

У контексті запропонованого дослідження вважається за правомірне і можливе розглядати корупцію і тіньову економіку як політекономічні категорії, а явища та відносини, які вони відображають, досліджувати із позиції політичної економії. З метою аргументації такого положення відзначимо: по-перше, корупція і тіньова економіка мають історичний характер та перманентно розвиваються, набувають нових форм, але при цьому незмінно супроводжують соціально-економічний розвиток суспільства з моменту зародження державності; по-друге, в умовах ринку корупція і тіньова економіка формують в його межах особливу підсистему, яка має свої ознаки, характерні риси та закономірності розвитку; по-третє, корупція і тіньова економіка, як невід'ємні атрибути ринкової економіки, можуть бути всебічно і глибоко дослідженими тільки на основі політекономічного підходу, в якому основоутворюючим є взаємозв'язок базису і надбудови, економіки і влади, що дозволяє виявити багатофакторний і, певною мірою, об'єктивний характер причин цих явищ та засобів впливу і протидії їм; по-четверте, політекономічний підхід дозволяє обґрунтувати більш конкретне і комплексне визначення цих категорій, що принципово відрізняється від визначень, які роблять наголос лише на правову складову, оскільки дозволяє враховувати глибинні об'єктивні причини корупції і тіньової економіки; по-п'яте, корупція і тіньова економіка, за певних умов, можуть формувати корупційно-тіньову систему економічних відносин, яка існує в тій самій реальності, що і загальновизнана. Такий феномен спостерігається у трансформаційних економіках, а розкрити його можна лише з політекономічної позиції; по-шосте, корупційно-тіньові відносини формуються на всіх соціально-економічних рівнях та суттєво впливають на відтворювальні процеси, що і є предметом політичної економії.

Теоретичні основи економічного аналізу корупції вперше були запропоновані у наукових працях низки американських економістів, так званого неоінституціонального напрямку. Головна причина корупції виокремлювалася ними з наявності ренти, яка пов'язана із держрегулюванням різних сфер економічного життя. До регуляторних методів, що викликають корупцію, вони відносили: введення експортно-імпортних обмежень, надання субсидій і податкових пільг підприємствам або галузям, наявність контролю за цінами, застосування безлічі валютних курсів та ін. Однією з мотиваційних причин корупції виділено невелику зарплатню держчиновників, які зацікавлені у здійсненні корупційних дій [1, с. 232].

У сучасних економічних дослідженнях, присвячених корупції, як правило, виділяється багато її причин, які формуються у різних сферах життєдіяльності суспільства: економічної, політичної, інституційної, соціально-культурної.

Причини корупції економічного проходження традиційно пов'язують із низьким рівнем оплати праці державних чиновників при наявності необмежених владних повноважень і спроможностей щодо впливу на діяльність корпорацій, фірм, громадян. На перший погляд, таке твердження не потребує доказів, але, як це не парадоксально, у сучасній теорії відсутні переконливі емпіричні дані, що підтверджують позитивну кореляцію між рівнем заробітної плати і обсягами корупції [2, с. 14]. Сама постановка питання у площині прямих причинно-наслідкових зв'язків між означеними показниками наштовхується на безліч серйозних методологічних проблем, які пов'язані, перш

за все, з вмотивованістю діяльності державних чиновників у різних країнах та діючою системою нелегальних компенсаційних форм, які практично неможливо виміряти. Необхідно також враховувати мотивацію у вигляді стимулів кар'єрного зростання.

Деякі науковці досліджують мотивацію корупції у межах психологічної концепції і підкреслюють, що в психології мотив розглядається як певна потреба [3, с. 85]. Не вдаючись у дискусію щодо гносеологічних і генетичних коренів категорій «мотив» та «потреба», необхідно зауважити, що ці поняття є фундаментальними категоріями економічної науки і виконують функцію базису дослідження економічної поведінки людини. Але це не є якимось проривом в економічній теорії. Ідеї щодо поведінкової економіки з'явилися в період зародження і формування капіталізму [4, с. 105]. Пізніше Дж. Кейс широко використовував економічну психологію при дослідженні підприємництва, споживання, заощадження [5]. Підкреслимо, що спонукальні мотиви діяльності людини спрямовані на задоволення потреби визначаються не її психологією, а тим, що вона є економічним агентом, який діє у просторі обмеженої раціональності. Відповідно до теорії обмеженої раціональності суб'єкти у реальних умовах, коли не мають достатньої інформації та можливостей для оцінки і максимізації корисності, прагнуть задоволеності [6, с. 16–38]. По суті, корупційна діяльність базується на простій, але переконливій моделі економічної поведінки: індивіди приймають рішення так, щоб максимізувати значення функції корисності шляхом використання доступної інформації, її належного опрацювання і застосування. Треба брати до уваги, що економічна поведінка суб'єктів корупційних відносин підпорядкована дії принципу методологічного індивідуалізму, тобто так званим «грошовим імпульсом» або прагненню використати своє положення з метою наживи.

До економічних причин корупції належить і рідкість та обмеженість ресурсів. Проблема рідкості дозволяє обґрунтувати дефіцитність окремих благ. Якщо держчиновники отримують повновладдя щодо розпорядження дефіцитними благами, корупція отримує додатковий імпульс для розвитку. Особливо ярко цей феномен спостерігається у країнах, що розвиваються, і країнах з трансформаційною економікою. Але є випадки його прояву і в розвинутих країнах. Наприклад, у США програма пільгового будівництва житла для малозабезпечених верств населення завжди супроводжується низкою корупційних сварок.

Інституційними причинами корупції є високий рівень замкнутості у роботі держорганів; громіздка система звітності; відсутність прозорості у процесі законотворчості та її висока лобістська складова; кадрова політика держави, яка базується на принципах «кумівства», непотизму, кронізму, протекціонізму, фаворитизму, сімейності, клановості, трайбалізму.

Політичні причини корупції пов'язані із тим, що владу дуже легко конвертувати у гроші; використовувати отримані повноваження у приватних, корпоративних чи кланових інтересах. Аналізуючи причинно-наслідкові зв'язки влади і корупції можна констатувати певні політекономічні закономірності, що дозволяє встановити систему взаємозв'язків між такими поняттями як «влада», «гроші», «корупція» та описати їх за допомогою низки формул. Так, вплив на політичну владу за допомогою грошей призводить до корупції за формулою:

$$\text{«гроші} - \text{влада} - \text{корупція} - \text{гроші»}. \quad (1)$$

За допомогою корупції, шляхом використання владних повноважень з метою особистої наживи, представники влади отримують матеріальну вигоду на основі формули:

$$\text{«корупція} - \text{влада} - \text{гроші»} \quad (2)$$

або

$$\text{«влада} - \text{корупція} - \text{гроші»}. \quad (3)$$

Таким чином, на основі використання загальних політекономічних законів, об'єктивною і обґрунтованою вважаємо формулу:

$$E = mc^2, \quad (4)$$

де E – влада;

m – гроші;

c – ступінь корумпованості суспільства.

Основний висновок з наведеної системи формул полягає у тому, що гроші перетворюються у владу, а коли маєш владу, можна отримати ще більші гроші. Іншими словами, політична влада, з одного боку, тісно переплетена із бізнесом, а з іншого – сама влада є сферою високоприбуткового бізнесу.

Соціально-культурними причинами корупції є: деморалізація суспільства; недостатня інформованість і суспільна організованість громадян; соціальна пасивність у відношенні до «владу маючих». У тих країнах, де діють ці три причинні фактори, корупція висока. Навпаки, у країнах західноєвропейської цивілізації ці фактори виражені найслабше, тому і корупція має більш стриманий характер. До соціально-культурних причин вважаємо за доцільне віднести і національну господарську культуру та менталітет, що історично склалися. Так, у країнах з конфуціанською культурою (Китай, Тайвань, Сінгапур, Японія), в яких з глибокої давнини чесний і мудрий чиновник вважався культовою, шановною постаттю, корупція значно нижча, ніж, наприклад, у країнах Південної Америки і Південної Азії, в яких відсутні традиції поваги до праці державних чиновників.

Для протидії корупції, або хоча б її утримання, дуже важливо визначити масштаби цього явища. Оскільки корупція має не публічний, а латентний характер виміряти її обсяги важко. Можна оцінювати розміри корупції, наприклад, за кількістю корупційних порушень, але вони, як правило, не відзеркалюють реальної картини і стосуються лише «низової» корупції, тому що у корупції вищого рівня більше спрможностей щодо приховування своїх протиправних дій від правоохоронних органів. Крім того, низка видів корупції не пов'язана безпосередньо із виплатою або отриманням грошового винагородження, тому такі види не можуть отримати вартісну оцінку.

Отже, емпірично і статистично корупція не може бути виміряна, тому для визначення її обсягів використовують дані соціологічних опитувань і експертних оцінок. На їх основі досліджується динаміка корупції, проводиться порівняльний аналіз ступеня і рівня розвитку корупції в окремих країнах.

Останнім часом з метою оцінки масштабів корупції в різних країнах світу широко використовують метод порівняльних рейтингів. Найбільш відомими організаціями і найбільш поширеними рейтингами, що ними оприлюднюються, є: «ТІ» (Transparency International), США; «Дім свободи» (Freedom House), США; Фонд «Спадщина» (Heritage Foundation) – стратегічний дослідний інститут США; «Всесвітній економічний форум» (World Economic Forum), швейцарська недержавна організація; «Рейтинг сприятливого ділового середовища» (Doing Business – 2012). Динаміку корупційних процесів досліджує і Всесвітній Банк, який оприлюднює результати у вигляді оцінки ефективності боротьби із корупцією у 26 постсоціалістичних державах [7].

Необхідно відзначити, що дані всіх перерахованих рейтингів і оцінок суттєво різняться, тому не слід їх абсолютизувати. Рейтингові показники певною мірою відображають щорічно-порівняльну динаміку корупції в окремій країні і безперечно впливають на формування антикорупційного іміджу держави. Враховуючи, що організації використовують різну методіку, різноманітні джерела, а також непрозорі механізми під час підготовки рейтингів, їх достовірність сильно підпорядкована впливу суб'єктивних чинників, політичної і ідеологічної кон'юнктури. Особливо цим відрізняються рейтинги ТІ і ФН, які оприлюднюються недержавними організаціями, що фінансуються з бюджету США, як, в принципі, і Фонд «Спадщина». На відміну від інших, показники цих рейтингів відмінно корелюють один з одним. Тому зауважи-

мо, що зміна позиції держави у рейтингу UBC може свідчити про успішність або не вдалість її антикорупційної політики, з одного боку, а з іншого – зростання або зменшення ступеня достовірності самого рейтингу, що у підсумку може серйозно спаллювати політичний і економічний імідж держави.

Висновок напрашується такий: моніторинги стану корупції, рейтинги і індекси, які відображують її стан, не є ефективними і дієвими щодо протидії і запобігання корупції. Найбільш ефективною в цьому плані вважається оцінка механізмів попередження і припинення корупції.

Останнім часом зростає кількість прихильників інституціоналізму. Аналіз корупції та тіньової економіки з позиції інституціонального концептуального підходу дає визначений простір при дослідженні корупційно-тіньових відносин.

Складність і суперечність тіньової економіки переноситься на сферу її пізнання, стосовно якої можна говорити про існування трьох інституційних «пасток», пов'язаних з вивченням, оцінкою і прогнозуванням, а також виявленням тіньових процесів і відносин [8, с. 4-13]. Їх дослідження дозволяє розкрити причини відсутності узгодженості в наукових трактуваннях і класифікаціях тіньової економіки і корупції, щонайширшого розкиду оцінок і прогнозів її частки у ВВП, неможливості повного і об'єктивного освітлення тіньової частини господарства.

У межах інституціональної теорії виокремлюють три види пасток. Теоретико-методологічна «пастка» – уособлює компроміс інституційних інтересів дослідників тіньової економіки, який виражається у підтримці відносної невизначеності категоріального апарату. Оціночно-прогнозна пастка – полягає у тому, що неефективна інституційна рівновага в рамках експертного співтовариства провокує розширене відтворення інформаційної асиметрії з приводу реальних масштабів тіньової економіки. Моніторингова інституційна «пастка» – відображає неефективну стійку рівновагу особистих інтересів спостерігачів і спостережуваних в корупційно-тіньовому секторі господарства.

Оскільки при аналізі корупційно-тіньових відносин суспільні науки користуються природно-науковою метафорою «тіні», корисно, уникаючи повної аналогії, все ж таки дотримуватися загальної логіки взаємодії світла і тіні в природі. Таким чином, тіньовий сектор економіки об'єктивно виникає як антитеза її освітленому сектору. Виділення у складі тіньової економіки освітленого і неосвітленого сегментів – по суті уособлює інституційний підхід [9, с. 8, 14–19]. Виходячи з нього, поза освітленою зоною зв'язки і відносини агентів знаходяться по двох причинах: по-перше, їх «не бачать» (хоч і не приховують), тобто вони реалізуються поза сферою правового регулювання і не враховуються статистичними службами. По-друге, їх «приховують» (тому і не бачать), тобто такі операції здійснюються в «обхід» закону, шляхом приховування своїх зв'язків і операцій або їх маскування під легітимні.

Наступним надбанням інституціональної теорії є концепція «кута і потужності» висвітлення економічних явищ та процесів. Тіньова економіка – явище відносне. Масштаби тіньового сегмента залежить від «кута і потужності» висвітлення соціально-економічного середовища, які визначаються системою методів, каналів і інструментів отримання інформації, які використовуються контролюючими органами. У природі масштаби і контури тіні залежать від кута падіння світлового променя на предмет. Кут висвітлення – відношення спостерігача до спостережуваного об'єкта. Але навіть в природознавстві спостерігач не нейтральна фігура експерименту. Аналогічно, спостерігачі тіньової економіки – це сукупність органів її обліку і контролю (зокрема суспільного) – неминуче втягуються в «орбіту інтересів» складного об'єкта. У зв'язку з цим досить дивно, що Д. Норт розглядає інституційну систему як дихотомію господарських суб'єктів і правил гри (неофіційних і правових норм), ігноруючи системну функцію «арбітрів» (контролерів), що полягає в контролі виконання правил у ході господарської діяльності шляхом багатоаспектного висвітлення її простору, а також спорі між гравцями і арбітрами, підкуп останніх та їх помилки [10, с. 132].

Потужність висвітлення визначається обсягом і збалансованістю чинників моніторингу. Різні сфери і сегменти господарства можуть в різні періоди часу висвітлювати з різною силою. В концепції інституційних «пасток» обґрунтовані два варіанти висвітлення корупційно-тіньових відносин. Вважаємо їх за граничні значення. Дослідження вітчизняних реалій дозволило виокремити три кути, тому розглянемо три ситуації і їх відмінності залежно від «кута висвітлення» корупційно-тіньових відносин:

Ситуація 1. Кут висвітлення = 0° . В означеному випадку мова йде про зрощення інтересів спостерігачів і спостережуваних. Сучасна модель взаємодії держави і крупного капіталу характеризується могутнім контрастним ступенем держави, видима мета якої – це створення слухняного бізнес-середовища, яке легко контролюється і піддається маніпулюванню з боку владних структур. Чиновники і депутати всіх рівнів утворюють особисті унії з підприємцями, виступають акціонерами і членами керівних органів приватних корпорацій, стаючи тіньовими носіями інтересів крупного капіталу.

Ситуація 2. Кут висвітлення = 45° . Передбачає часткову зацікавленість спостерігача, тобто є частка корупційно-тіньової системи, яка не підпорядкована зацікавленим органам, тому саме вона і «висвітлюється». За своєю суттю це перехідна модель аналізу корупційно-тіньових відносин. Вона може трансформуватися або в попередню, або у наступну ситуацію. Такий формат висвітлення дає спроможність або максимально подолати негативні економічні явища, або змінити їх підпорядкування (напряму корупційно-тіньових надходжень).

Ситуація 3. Прямий кут висвітлення = 90° . Спостерігач не пов'язаний інтересами з корупційно-тіньовою економікою, моніторинг і оцінка повністю об'єктивні. Але це нереальна ситуація, бо кут освітлення економіки не може бути прямим. Цьому перешкоджає різниця темпів і напрямів еволюції спостерігача і об'єкта спостереження. Спостерігач ніколи не може бачити все по причині неповноти інформації та об'єктивної обмеженості своєї компетенції. Отже, повне висвітлення економіки слід визнати ідеалістичною ситуацією.

Теоретично доведено, що положення і сила джерела освітлення постійно змінюються, але рухається і розвивається освітлюваний об'єкт – господарська система. Спостерігачі ж фіксують зміни, що відбуваються, з об'єктивним запізненням. Повністю охопити моніторингом можна лише статичний і достатньо простий об'єкт, а висвітлення складного об'єкта, що розвивається, може бути тільки частковим. Саме тому темпи і якість законодавчого регулювання об'єктивно і постійно відстають від швидкості розвитку корупційно-тіньових інституцій. Корупційно-тіньову економіку об'єктивно неможливо ліквідувати, але її масштаби можуть бути скорочені за рахунок підвищення «кута і потужності» висвітлення, збільшення кількості «джерел світла» в господарській системі, розвитку методів і інструментарію візуалізації невидимих і прихованих операцій і відносин. Інакше кажучи, тіньова економіка може стати видимою.

Теоретико-методологічна, оціночно-прогнозна і моніторингова «пастка» інституціонального аналізу тіньової економіки – є сукупністю неефективних рівноважних станів інституційних інтересів, які характеризуються високими альтернативними і трансакційними витратами. Все більш глибоке їх проникнення і закріплення призводить до укорінення у суспільній свідомості безлічі стереотипів, що спотворюють реальне місце корупційно-тіньових відносин в господарській системі. В основі наведених «пасток» лежать дисфункція інститутів науки, державної влади і цивільного суспільства. Тому необхідне не тільки глибоке теоретичне осмислення механізму корупційно-тіньових відносин, а і наявність політичної волі для обґрунтування практичних заходів щодо здійснення їх трансформації в соціально і економічно прийнятній формі.

Проведене дослідження дозволило визначити найбільш загальні інституційні принципи скорочення масштабів корупційно-тіньової економіки:

1) *причинності* (початковим пунктом розробки механізмів боротьби із корупційно-тіньовою економікою повинні бути визначення глибинних, неявних і прихованих причин виникнення тих або інших інституцій);

2) *змістовності* (об'єктом керуючих дій повинні бути зміст тіньових явищ, а не конкретні зовнішні форми їх прояву);

3) *доцільності* (створення додаткової контролюючої структури не гарантує зменшення обсягів корупції, а лише підвищує трансакційні витрати в економіці);

4) *законності* (виявлення і ліквідація прогалин у формальних нормах і процедурах шляхом легалізації ефективних корупційно-тіньових методів мінімізації трансакційних витрат господарської діяльності);

5) *контрольованості* (збільшення кількості джерел і підвищення потужності моніторингу, зокрема з використанням інститутів суспільного контролю);

6) *легітимності* (впровадження ринкових принципів в діяльність держустанов з метою легалізації адміністративного посередництва і внутрішнього «руйнування» основ корупції-тіньових відносин);

7) *ефективності* (зниження трансакційних витрат підприємницької діяльності ex ante (на «вході») найбільш ефективні такі регулятивні методи, як радикальне звуження монопольних дозвільних функцій і спрощення процедур узгодження для мінімізації витрат бізнесу; а для мінімізації трансакційних витрат ex post (на «виході») необхідно створення ефективного механізму врегулювання суперечок між бізнесом і контролюючими органами);

8) *люстрації* (у зв'язку із закономірністю еволюційного зрощення інтересів правопорушників і контролюючих структур доцільно використовувати механізму ротатії кадрів в межах контролюючих структур);

9) *прозорості* (посилення висвітлення корупційно-тіньової економіки на основі розвитку науково обґрунтованих технологій візуалізації: методики обчислення корупційно-тіньових процесів, вдосконалення варіантів деталізації управлінської звітності і т.д.);

10) *прогнозованості* (посилення висвітленості може привести до формування нових інноваційних корупційно-тіньових технологій).

Аналіз інституційних концепцій, пов'язаних з тіньовою економікою, показує їх очевидну практичну орієнтацію і високий потенціал для вирішення завдань боротьби з корупцією, економічною злочинністю і тіньовою економікою. Впровадження ідей інституціоналізму в практику діяльності законодавчих і правоохоронних органів означатиме відмову від простих і прямолінійних, але неефективних рішень і методів. Сучасний стан корупційно-тіньової економіки та рівень її розвитку доводить актуальність і об'єктивність системного рішення проблем в сфері господарювання з урахуванням можливості виникнення численних суперечностей, ефектів і «пасток».

Подальший розвиток теоретичної бази інституційного аналізу корупційно-тіньової економіки дозволить підвищити рівень реальності і ефективності державної політики щодо її регулювання та протидії.

Список використаних джерел

1. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М.: Catallaxy, 1993. – 308 с.
2. Гуреев С. Что известно о коррупции в России и можно ли с ней бороться? / С. Гуреев // Вопросы экономики. – 2011. – № 1. – С. 11–18.
3. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, методи протидії / Мельник М.І. – К.: Атіна, 2001. – 303 с.
4. Смит А. Теории нравственных чувств / А. Смит. – М.: Республика, 1997. – 351 с.
5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М.: Эконом. лит-ра, 1978. – 421 с.
6. Саймон Г.А. Рациональность как процесс и продукт мышления / Г.А. Саймон // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов. – 1993. – № 3. – С. 16–38.
7. Андерсен Джеймс Х. Борьба с коррупцией в переходной период. Кто добивается успехов и почему? / Джеймс Х. Андерсен, Шерли В. Грей. – Нью-Йорк: Всемирный банк, 2006. – 453 с.

8. Полтерович В.М. Институциональные ловушки: есть ли выход? / В.М. Полтерович // Общественные науки и современность. – М., 2004. – N 3. – С. 4–13.
9. Татаркин А.И. Теневая экономика региона: диагностика и меры нейтрализации / А.И. Татаркин, В.Ф. Яковлева. – М, 2004. – 134 с.
10. Олейник А.Н. Институциональный трансферт: субъекты и ограничения (Российский случай в глобальном контексте) / А.Н. Олейник, Р.М. Нуреев, В.В. Дементьев; под ред. Р.М. Нуреева – Донецк, 2005. – 434с.

Обоснована необхідність дослідження корупції та тіньової економіки з позиції політичної економіки. Висунуто припущення, що політєкономічний підхід дозволяє обґрунтувати більш конкретне і комплексне визначення цих категорій і урахувати глибокі об'єктивні причини корупції та тіньової економіки як системи корупційно-тіньових відносин. Проаналізовано сукупність підходів до дослідження масштабів поширення корупції та тіньової економіки. Доведено, що аналіз корупції та тіньової економіки з позиції інституціонального концептуального підходу надає певний простір при дослідженні корупційно-тіньових відносин. Результатом дослідження являється обґрунтування інституціональних принципів скорочення масштабів корупційно-тіньової економіки.

Ключевые слова: *коррупция, теневая экономика, коррупционно-теневые отношения, причины коррупции, принципов сокращения масштабов коррупционно-теневой экономики.*

The necessity of research the corruption and shadow economy from the perspective of political economy is grounded. It is suggested that the political economy approach allows to prove a specific and comprehensive definition of these categories and consider underlying objective causes of corruption and the shadow economy as a system of corrupt and shadow relations. Author gives the analyzing of approaches to the study the prevalence of corruption and the shadow. Also, it is proved that the analysis of corruption and the shadow economy from the perspective of institutional conceptual approach provides a specific space in the study of the corrupted shadow relations. The result of the research is a grounding of the principles of institutional poverty corrupt and the shadow economy.

Key words: *corruption, shadow economy, corruption – shadow relations, causes of corruption, poverty guidelines corrupt and the shadow economy.*

Одержано 21.02.2014.